

ความรับผิดชอบที่เกิดจากการประกอบวิชาชีพผิดพลาดของสถาปนิกในโครงการก่อสร้าง¹

จันจิรา สุทธิประภา²

ในยุคปัจจุบันนี้ความเจริญทางด้านเทคโนโลยี ทำให้การติดต่อสื่อสารระหว่างกันง่ายขึ้น การค้าขายเพิ่มขึ้น ส่งผลให้เศรษฐกิจของประเทศดีขึ้น สิ่งที่มีการขยายตัวไปพร้อมกับเศรษฐกิจก็คือการขยายตัวด้านสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ โดยเฉพาะในเขตเมือง ส่งผลให้มีสิ่งก่อสร้างรูปแบบต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างมากมาย ไม่ว่าจะเป็นโรงงานอุตสาหกรรม อาคารสำนักงาน ห้างสรรพสินค้า สนามบิน สถานีรถไฟฟ้า โรงแรม คอนโดมิเนียม บ้านเรือน ฯลฯ ดังนั้นการ ขยายตัวทางเศรษฐกิจการค้า และสังคมเมืองทำให้ธุรกิจก่อสร้างมีความสำคัญและเติบโตขึ้นด้วย ตามลำดับ ทั้งนี้ ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า หนึ่งในบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในงานก่อสร้าง คือ ผู้ที่ประกอบวิชาชีพด้านสถาปัตยกรรม โดยบุคคลดังกล่าวเป็นผู้ที่ต้องมีความรู้ความสามารถเฉพาะด้าน กล่าวคือสถาปนิกนั้นเป็นผู้ออกแบบและวางแผนการก่อสร้างให้ถูกต้อง ตามหลักวิชาการ เพื่อให้งานก่อสร้างนั้นมีความปลอดภัย ในขณะที่เดียวกันก็สามารถตอบสนองต่อความต้องการทางเศรษฐกิจและการใช้สอยตามที่ผู้ว่าจ้างประสงค์ด้วย

การสร้างสรรคงานอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ตามหลักวิชาชีพสถาปนิกสามารถก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ และการอยู่อาศัยของประชาชนได้มาก แต่ในขณะเดียวกันสิ่งก่อสร้างเหล่านี้ก็อาจก่อให้เกิดความเสียหายอย่างหนักต่อชีวิต ร่างกาย และทรัพย์สินของบุคคลหนึ่งบุคคลใดหรือประชาชนทั่วไปได้เช่นกัน หากว่าผู้ประกอบวิชาชีพนี้ได้ประกอบวิชาชีพผิดพลาด เช่น กรณีโรงแรมรอยัลพลาซ่าถล่ม เมื่อปี 2536³ ทำให้มีผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บจำนวนมาก สาเหตุเกิดจากความบกพร่องของเจ้าของอาคารที่มีการต่อเติมอาคารผิดจากแบบเดิม ทำให้อาคารไม่สามารถรองรับน้ำหนักได้⁴ ความเสียหายอันเกิดจากความผิดพลาดในการประกอบวิชาชีพนี้ย่อมก่อให้เกิดความรับผิดชอบตามกฎหมายแก่ผู้ประกอบวิชาชีพ

¹บทความนี้เรียบเรียงจากการศึกษาอิสระเรื่อง ความรับผิดชอบที่เกิดจากการประกอบวิชาชีพผิดพลาดของสถาปนิกในโครงการก่อสร้าง โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปวีศร เลิศธรรมเทวี และคณะกรรมการสอบคือ รองศาสตราจารย์ ดร. สมชัย ศิริสมบูรณ์เวช และรองศาสตราจารย์ ดร. รติชัย รถทอง

²นักศึกษาระดับปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขากฎหมายเพื่อการพัฒนา คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

³ คณะกรรมการวิชาการสาขาวิศวกรรมโยธา สมาคมวิศวกรรมสถานแห่งประเทศไทย, รายงานการศึกษาอาคารโรงแรมรอยัลพลาซ่าวิบัติ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เอนเนอรัลเอนจิเนียริง, 2536). หน้า 9-13.

⁴ คณะกรรมการวิชาการสาขาวิศวกรรมโยธา สมาคมวิศวกรรมสถานแห่งประเทศไทย, เรื่องเดิม, หน้า 18.

โดยจากการศึกษากรณีความรับผิดชอบทางละเมิดต่อบุคคลที่ได้รับการเสียหายเนื่องมาจากการประกอบวิชาชีพของสถาปนิกในโครงการก่อสร้างเมื่อสถาปนิกได้ประกอบวิชาชีพผิดพลาดและก่อให้เกิดความเสียหายต่อบุคคลอื่น พบว่ามีปัญหาอยู่หลายประการ ดังนี้

1. ปัญหาอายุความเรียกร้องให้สถาปนิกรับผิดชอบ โดยในงานก่อสร้างความเสียหายที่เกิดจากสิ่งก่อสร้างมีลักษณะแตกต่างกัน กล่าวคือ ในบางกรณีความเสียหายก็ปรากฏชัดในลักษณะของการแตกหักพังทลายลงมาในทันที ซึ่งกรณีนี้ นอกจากผู้เป็นเจ้าของจะได้รับความเสียหายแล้ว ยังอาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่บุคคลภายนอกได้อีกด้วย กรณีที่ความเสียหายปรากฏชัดเจนเช่นนี้ ย่อมถือได้ว่าผู้เป็นเจ้าของและบุคคลภายนอกเป็นผู้เสียหายนับแต่วันที่ได้รับความเสียหายนั้น ซึ่งถือว่าเป็นวันที่ถูกละเมิด อายุความจึงเริ่มนับตั้งแต่วันที่เกิดความเสียหาย ในบางกรณีความเสียหายของสิ่งก่อสร้างมิได้ปรากฏออกมาให้เห็นชัดเจนในทันที แต่ค่อยๆ ลึกกร่อนแตกเป็นรอยร้าวทีละเล็กทีละน้อย นับแต่วันก่อสร้างเสร็จจนกระทั่งสิ่งก่อสร้างพังทลายหรือเกิดความเสียหาย กรณีนี้ความเสียหายมักปรากฏขึ้นแต่ผู้เป็นเจ้าของสิ่งก่อสร้างโดยเฉพาะส่วนบุคคลภายนอกอาจไม่ได้รับความเสียหายจากรอยร้าวของสิ่งก่อสร้าง เว้นแต่ รอยร้าว นั้นทำให้สิ่งก่อสร้างทรุดตัวและพังทลายลงมาจนเป็นเหตุให้บุคคลภายนอกได้รับความเสียหาย ในกรณีที่สิ่งก่อสร้างค่อยๆ ซ้ำรูดทีละเล็กทีละน้อยนี้เป็นปัญหาที่แตกต่างไปจากกรณีละเมิดทั่วไป เพราะการที่ความเสียหายของสิ่งก่อสร้างมิได้ปรากฏออกมาให้เห็นโดยชัดเจนนี้ ย่อมเป็นปัญหาที่จะต้องพิจารณาว่า ความเสียหายเกิดขึ้นเมื่อไร อันจะถือได้ว่าเป็นการละเมิด

ปัญหาสำคัญอีกส่วนหนึ่ง คือการพิจารณาว่าอายุความเริ่มต้นนับได้หรือยัง นั่นคือ กรณีเช่นไรจึงจะถือว่ารู้ตัวผู้กระทำผิด เพราะขั้นตอนในการก่อสร้างจะต้องประกอบด้วยบุคคลที่เกี่ยวข้องหลายฝ่าย อาทิ เช่น สถาปนิก ผู้ออกแบบ ผู้ควบคุม ผู้ให้คำปรึกษา หรือผู้รับเหมาก่อสร้าง ฉะนั้นเมื่อเกิดการพังทลายหรือเกิดความเสียหายขึ้นมาก็ย่อมก่อให้เกิดปัญหาในการพิจารณาว่าความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้น ใครเป็นผู้กระทำ

2. ปัญหาเกี่ยวกับภาระการพิสูจน์และข้อต่อสู้ของสถาปนิก ซึ่งเมื่อบุคคลที่ได้รับการเสียหาย เป็นผู้กล่าวอ้างข้อเท็จจริงในเรื่องละเมิดต่อศาล บุคคลนั้นก็มิหน้าที่พิสูจน์องค์ประกอบความผิดในคดีละเมิดที่ผู้ประกอบวิชาชีพได้กระทำเป็นเหตุให้ตนเสียหาย แต่ปัญหาอยู่ที่ว่า การที่ผู้เสียหายจะพิสูจน์ให้ศาลเห็นถึงความประมาทเลินเล่อของผู้ประกอบวิชาชีพนั้นกระทำได้อย่างไร เนื่องจากข้อเท็จจริงที่ใช้ในการพิสูจน์ว่าผู้ประกอบวิชาชีพเหล่านั้นประมาทเลินเล่อ เป็นข้อเท็จจริงที่เป็นความรู้เฉพาะด้านซึ่งอยู่ในความรู้เห็นของผู้ประกอบวิชาชีพเพียงคนเดียว และหากผู้เสียหายพิสูจน์ไม่ได้ ก็จะไม่ได้รับการชดเชยเยียวยาความเสียหาย อาจก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมได้

นอกจากนี้ยังมีบทบัญญัติเรื่องข้อสันนิษฐานความผิดตามกฎหมาย ตามที่ปรากฏในมาตรา 422 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ที่บัญญัติว่า “ถ้าความเสียหายเกิดแต่การฝ่าฝืนบทบังคับแห่งกฎหมายใด อันมีที่ประสงค์เพื่อจะปกป้องบุคคลอื่นๆ ผู้ใดทำการฝ่าฝืนเช่นนั้น ท่านให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้นั้นเป็น

ผู้ผิด” ซึ่งบทบัญญัติดังกล่าวสามารถช่วยลดภาระการพิสูจน์ให้ผู้เสียหายได้ กล่าวคือ ผู้เสียหายไม่ต้องพิสูจน์ถึงความจงใจหรือประมาทเลินเล่อของผู้ประกอบวิชาชีพ พิสูจน์เพียงว่าตนเสียหายเนื่องจากการกระทำของผู้ประกอบวิชาชีพเท่านั้น เพราะกฎหมายได้สันนิษฐานว่าผู้ที่ฝ่าฝืนกฎหมายอันมีไว้เพื่อปกป้องบุคคลอื่นเป็นผู้กระทำผิด บทบัญญัติดังกล่าวนี้อาจจะช่วยแบ่งเบาภาระการพิสูจน์ของผู้เสียหายได้ แต่ทั้งนี้ จะต้องปรากฏว่าความเสียหายนั้นจะต้องเกิดจากการที่ผู้ประกอบวิชาชีพ คือ สถาปนิกนี้กระทำการฝ่าฝืนกฎหมายที่มีวัตถุประสงค์เพื่อปกป้องบุคคลอื่น ดังนั้นปัญหาที่ต้องพิจารณาคือ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการประกอบวิชาชีพของสถาปนิกต่าง ๆ นั้น เช่น พระราชบัญญัติสถาปนิก พ.ศ. 2543, พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 ฯลฯ เป็นกฎหมายอันมีไว้เพื่อปกป้องบุคคลอื่นตามมาตรา 422 หรือไม่ ซึ่งในปัจจุบันยังไม่ได้มีคำพิพากษาศาลฎีกาที่กล่าวถึงเรื่องนี้อย่างชัดเจน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาลักษณะการปรับใช้ และวัตถุประสงค์ของบทบัญญัติมาตรานี้อย่างละเอียด

3. ปัญหาในการกำหนดค่าเสียหายที่สถาปนิกจะต้องรับผิดชอบ นอกจากปัญหาในเรื่องการพิสูจน์ตามหลักกฎหมายละเมิดที่ใช้หลัก “ผู้ใดกล่าวอ้าง ผู้นั้นมีหน้าที่นำสืบ” อันทำให้ภาระการพิสูจน์ตกไปอยู่ที่บุคคลที่ได้รับความเสียหายแม้ว่าผู้เสียหายโศกสีสามารถที่จะพิสูจน์ได้ ทำให้ผู้ประกอบวิชาชีพมีความรับผิดชอบทางละเมิด มีความเป็นไปได้ว่าความเสียหายที่เขาได้รับนั้น อาจจะไม่ได้รับการชดเชยเยียวยา หรือได้รับการชดเชยเยียวยาแต่เพียงบางส่วนเท่านั้น โดยเฉพาะกรณีที่ความผิดพลาดในการประกอบวิชาชีพเกิดขึ้นกับสิ่งปลูกสร้างขนาดใหญ่อันก่อให้เกิดความเสียหายจำนวนมาก เช่น คอนโดมิเนียมที่มีผู้อยู่อาศัยจำนวนมาก อาคารสำนักงาน หรือ ห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ล้ม กรณีเหล่านี้ ทำให้มีผู้เสียหายจำนวนมากและจำนวนของความเสียหายสูง สถาปนิกผู้ออกแบบซึ่งจะต้องรับผิดชอบนั้นอาจไม่สามารถจะชดเชยความเสียหายให้กับผู้เสียหายได้หมดและครบถ้วน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ผู้เสียหายอาจจะไม่ได้รับการชดเชยเยียวยาความเสียหายอย่างครบถ้วน เสมือนว่าไม่มีการกระทำละเมิดเกิดขึ้นเลยตามหลักการชดเชยเยียวยาความเสียหายในเรื่องละเมิด เพราะ สถาปนิกผู้ออกแบบอาจมีความสามารถในการชดเชยอย่างจำกัด ท้ายสุดผู้ที่ได้รับความเสียหายเหล่านั้นอาจไม่ได้รับการเยียวยาอย่างแท้จริงสมตามเจตนารมณ์ของกฎหมายละเมิด ดังนั้นด้วย ลักษณะของความเสียหายที่อาจก่อให้เกิดจำนวนผู้เสียหาย หรือความเสียหายจำนวนมากนี้ทำให้ อาจต้องมีมาตรการในการชดเชยเยียวยาความเสียหายอย่างอื่นที่จะสามารถมาเสริมในเรื่องของการชดเชยเยียวยาตามกฎหมายละเมิด

ด้วยปัญหาที่ได้กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่าการใช้หลักกฎหมายความรับผิดชอบทางละเมิดในปัจจุบันนี้อาจไม่เหมาะสมและครอบคลุมกับความเสียหายอันเกิดจากการประกอบวิชาชีพของสถาปนิก ผู้เขียนจึงเห็นถึงปัญหาและมีแนวทางแก้ไขดังต่อไปนี้

1. จากปัญหาอายุความเรียกร้องให้สถาปนิกรับผิดชอบ ผู้ศึกษาเห็นควรให้มีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติสถาปนิก พ.ศ.2543 ให้มีการกำหนดถึงเรื่องอายุความในการเรียกร้องค่าเสียหายจากผู้ประกอบวิชาชีพสถาปนิก โดยกำหนดให้มีระยะเวลาที่แน่นอนถึงอายุความการใช้สิทธิเรียกร้องให้ชดเชย

ค่าสินไหมทดแทนกรณีผู้ประกอบการวิชาชีพสถาปนิกก่อให้เกิดความเสียหายในโครงการก่อสร้าง ซึ่งควรกำหนดอายุความให้ผู้เสียหายมีสิทธิเรียกร้องให้ผู้ประกอบวิชาชีพสถาปนิกต้องรับผิดชอบมากกว่าที่กำหนดไว้ในมาตรา 448 ซึ่งเป็นหลักทั่วไป ให้ผู้เสียหายควรมีสิทธิเรียกร้องกำหนด 2 ปี นับแต่วันรู้ถึงการกระทำละเมิดหรือรู้ตัวผู้พึงจะชดใช้ค่าสินไหมทดแทน แล้วแต่กรณี แต่ต้องไม่เกิน 10 ปี นับแต่วันทำละเมิด เพื่อให้เป็นการคุ้มครองบุคคลผู้ได้รับความเสียหายอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด

2. จากปัญหาเกี่ยวกับภาระการพิสูจน์และข้อต่อสู้ของสถาปนิก ผู้ศึกษาเห็นควรให้นำมาตรฐานต่างๆ ที่ใช้ปฏิบัติงานจริงและเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปใน กลุ่มผู้ประกอบการวิชาชีพ เช่น มาตรฐานของสมาคมสถาปนิกสยาม มาตรฐานของ American Concrete Institute (ACI) หรือมาตรฐานของ American Institute of Steel Construction (AISC) มาบัญญัติเป็นกฎหมายเพื่อให้มีสภาพบังคับที่สถาปนิกทุกคนต้องปฏิบัติตาม ซึ่งอาจให้องค์กรทางวิชาชีพที่มีอำนาจเป็นผู้ออกกฎหมายเกี่ยวกับมาตรฐานการประกอบวิชาชีพดังกล่าว

การนำมาตรฐานการประกอบวิชาชีพมากำหนดให้เป็นกฎหมายจะทำให้มีความชัดเจน ซึ่งจะสามารถใช้เป็นแนวทางให้ศาลนำไปประยุกต์ใช้ในการพิจารณาความผิดของสถาปนิกได้ โดยหากสถาปนิกไม่ปฏิบัติตามวิธีการปฏิบัติงานที่ได้กำหนดไว้ในกฎหมายดังกล่าว เท่ากับว่าสถาปนิกกระทำการฝ่าฝืนกฎหมาย ส่งผลให้ถูกสันนิษฐานว่าประมาทเลินเล่อตามมาตรา 422 โดยที่ศาลไม่จำเป็นต้องรับฟังพยานผู้เชี่ยวชาญ

3. จากปัญหาในการกำหนดค่าเสียหายที่สถาปนิกจะต้องรับผิดชอบ ผู้ศึกษาเห็นควรเสนอให้นำระบบประกันภัยมาบังคับใช้เป็น มาตรการเสริมในเรื่องการชดใช้เยียวยาความเสียหายให้กับผู้เสียหาย นอกเหนือจากกฎหมายละเมิด โดยเสนอให้มีการประกันความรับผิดทางวิชาชีพ กล่าวคือ ควรให้สถาปนิกในประเทศไทยทำประกันความรับผิดทางวิชาชีพ เพื่อเป็นหลักประกันแก่ผู้เสียหายว่าจะได้รับชดใช้ค่าเสียหายอย่างแน่นอนเมื่อเกิดความเสียหายจากการประกอบวิชาชีพผิดพลาด

เอกสารอ้างอิง

คณะกรรมการวิชาการสาขาวิศวกรรมโยธา สมาคมวิศวกรรมสถานแห่งประเทศไทย. รายงานการศึกษา

อาคาร โรงแรมรอยัลพลาซ่าวิที. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เอนเนอร์จี้เอนจิเนียริง, 2536

จิตติ ดิงศักดิ์ย์. คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 2. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523.

_____. ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เรียงมาตราว่าด้วย จัดการงานนอกสั่ง ลากมิกวรได้ ละเมิด

บรรพ 2 มาตรา 395-452. กรุงเทพมหานคร: กองทุนศาสตราจารย์จิตติ ดิงศักดิ์, 2555.

_____. หลักวิชาชีพนักกฎหมาย. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553.

บรรศักดิ์ อวรรณโณ. ภาพรวมความรับผิดในวิชาชีพของสถาปนิกและวิศวกรในกฎหมายฝรั่งเศสและไทย

สถาปนิก วิศวกรและความรับผิดทางกฎหมาย รวบรวมโดยคณะนิติศาสตร์และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.

กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

พจน์ ปุษปาคม. ละเมิด. กรุงเทพมหานคร: สำนักอบรมกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2530.

ไพจิตร บุญญพันธุ์. คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลักษณะละเมิดและ หลักกฎหมายละเมิด

เรื่องข้อสันนิษฐานความผิดของกฎหมาย. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติบรรณาการ, 2548.

ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ ธานีกุล. แนวคิดหลักกฎหมายและคำพิพากษากฎหมายกับธุรกิจ. พิมพ์ครั้งที่ 3.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2555.

มัน ศรีเรือนทอง. อาคารวิบัติในรอบทศวรรษที่ผ่านมา ในการประชุมใหญ่ทางวิชาการ ประจำปี 2539.

กรุงเทพมหานคร: สมาคมวิศวกรรมสถานแห่งประเทศไทย, 2539.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คส์

พับลิเคชั่นส์ จำกัด, 2546.

สุขุม ศุภนิธย์. คำอธิบายกฎหมายความรับผิดในผลิตภัณฑ์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2549.

_____. ความรับผิดทางแพ่งของผู้ประกอบวิชาชีพสถาปนิกและวิศวกร. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, 2525.

_____. คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะละเมิด กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติ

บรรณาการ, 2553.

ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช. คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้เล่ม 1

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แสงสุทธิการพิมพ์, 2520.

แสง บุญเฉลิมวิภาส. รวมคำบรรยายหลักวิชาชีพนักกฎหมาย. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์

วิญญูชน, 2550.

ศักดิ์ สนองชาติ. ละเมิด. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: : สำนักพิมพ์นิติบรรณาการ 2551

วิทยานิพนธ์

จันทิมา ก้อนจันทร์เทศ. “ความเสียหายอันเกิดจากโรงเรือน.” วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2554.

ชลธิกรณ วิริยะรัตนพรม. “ความรับผิดชอบละเมิดของบุคคลซึ่งเกี่ยวข้อง : กรณีศึกษาความเสียหายที่เกิดจาก โรงเรือน หรือสิ่งปลูกสร้าง.” วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีปทุม 2558.

ดร.พร ปิงสุทวิวงศ์. “ความรับผิดเพื่อละเมิดอันเกิดจากการฝ่าฝืนบทบังคับแห่งกฎหมายอันมีที่ประสงค์เพื่อ จะปกป้องบุคคลอื่น.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2551.

พจน์ บุญปกคม. คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยละเมิด กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2515.

พนารัตน์ เถลิมวุฒิศักดิ์. “ความรับผิดทางแพ่งเนื่องจากการประกอบวิชาชีพของสถาปนิกและวิศวกรใน โครงการก่อสร้าง.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2534.

เพ็ญจันทร์ คล้ายเอี่ยม. “ความรับผิดในสัญญาให้บริการด้านการแพทย์.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2552.

สกล สกลเดช. “ความรับผิดทางละเมิดของผู้ครอบครองอสังหาริมทรัพย์.” วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.

สายสุดา นิงสานนท์. “ความรับผิดเด็ดขาดในกฎหมายลักษณะละเมิด.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2525.

ศุภินาถ เกียรติกังวาฬไกล. “ความรับผิดทางละเมิดของผู้ประกอบวิชาชีพ.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532

เอกสารอื่น ๆ

ดร.ชนกฤต วรชนัชชากุล. การพิสูจน์ความรับผิดทางละเมิดของแพทย์จากการกระทำ โดยประมาทเลินเล่อ

[Online]. Available URL : https://www.isranews.org/isranews/46392-doctor_23975.html. 2563. (เมษายน, 30).

รณภพ สุนทรโรหิต. กรณีศึกษาขานตีโต้กับพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร [Online]. Available URL :

<http://www.buildernews.in.th/page.php?a=10&h=268&cno=>. 2563. (เมษายน, 30).

สมาคมสถาปนิกสยามในพระราชาูปถัมภ์. พระราชบัญญัติสถาปนิก พ.ศ. 2543 [Online]. Available URL :

<https://download.asa.or.th/03media/04law/aa/aa43-sum.pdf>. 2563. (เมษายน, 25)